

УДК 349.2(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.17>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СПОРТСМЕНІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВОГО ПРАВА

Пушкаръов Є.К.,
аспірант кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Пушкаръов Є.К. Особливості правового статусу спортсменів як суб'єктів трудового права.

Стаття присвячена дослідженню особливостей правового статусу спортсменів як суб'єктів трудового права. Зазначено, що на сучасному етапі розвитку роль фізичної культури й спорту в Україні суттєво зростає та є одним із пріоритетних напрямів соціальної політики держави, важливим інструментом у реалізації її завдань, держава зацікавлена в належному розвитку правовідносин у сфері спорту. Водночас, досліджуючи питання правового статусу спортсмена як суб'єкта професійних спортивних правовідносин, проаналізувавши законодавство, яке регулює діяльність у сфері фізичної культури і спорту, зроблено висновок, що йому приділено зовсім мало уваги. Щодо досліджень даного питання науковцями, то їх точки зору різняться, зокрема одні переконані, що правова регламентація правового статусу спортсмена-професіонала повинна провадитися відповідно до цивільного законодавства, інші – до трудового, деякі взагалі наголошують на подвійній природі особливостей правового статусу спортсмена-професіонала в Україні. Автором статті зроблено висновок, що врегулювання спортивної діяльності професійних спортсменів має регламентуватися нормами трудового законодавства, якщо вони уклали трудовий контракт про отримання винагороди за систематичну спеціальну спортивно-тренувальну підготовку до участі в спортивних змаганнях, участь у них та показані результати, і відповідно є суб'єктами трудового права. Тобто професійний спортсмен має право на те, щоб здійснення ним спортивної діяльності відбувалося в межах трудових правовідносин, тому заборонити йому реалізувати це право означає порушити положення Основного Закону країни, оскільки право на вибір форми використання своїх здібностей встановлено стосовно будь-якої професії та роду діяльності. Разом з тим діяльність не всіх спортсменів має врегулюватися нормами трудового законодавства, а лише тих, з якими укладено трудовий контракт, або ж відносини з якими, попри офіційне оформлення їх як цивільно-правових, мають всі ознаки трудових.

Ключові слова: професійний спорт, спортсмен, трудові відносини, трудовий контракт, національне законодавство, правовий статус.

Pushkarov Ye.K. Peculiarities of the legal status of athletes as subjects of labor law.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the legal status of athletes as subjects of labor law. It is noted that at the current stage of development, the role of physical culture and sports in Ukraine is growing significantly and is one of the priority directions of the state's social policy, an important tool in the implementation of its tasks, the state is interested in the proper development of legal relations in the field of sports. At the same time, researching the issue of the legal status of an athlete as a subject of professional sports legal relations, analyzing the legislation that regulates activities in the field of physical culture and sports, it was concluded that very little attention is paid to it. Regarding the research of this issue by scientists, their points of view differ, in particular, some are convinced that the legal regulation of the legal status of a professional athlete should be carried out in accordance with civil legislation, others - according to labor legislation, some generally emphasize the dual nature of the peculiarities of the legal status of a professional athlete in Ukraine. The author of the article concluded that the regulation of the sports activities of professional athletes should be regulated by the norms of labor legislation, if they concluded an employment contract on receiving remuneration for systematic special sports and training preparation for participation in sports competitions, participation

in them and the results shown, and accordingly are sub objects of labor law. That is, a professional athlete has the right to have his sporting activities take place within the framework of labor relations, therefore, prohibiting him from exercising this right means violating the provisions of the Basic Law of the country, since the right to choose the form of using one's abilities is established in relation to any profession and type of activity. At the same time, the activities of not all sportsmen should be regulated by the norms of labor legislation, but only those with whom an employment contract is concluded, or relations with which, despite their official registration as civil law, have all the signs of employment.

Key words: professional sport, athlete, labor relations, labor contract, national legislation, legal status.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку роль фізичної культури й спорту в Україні суттєво зростає та є одним із пріоритетних напрямів соціальної політики держави, важливим інструментом у реалізації її завдань. Значимість державного регулювання фізичної культури й спорту для досягнення цілей соціальної політики сформульована як у Конституції України (зокрема, у ч. 4 ст. 49 зазначається: «Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту...[1], тобто бере на себе позитивний обов'язок забезпечити те, щоб стан фізичної культури і спорту не лише не погіршувався, залишаючись на досягнутому рівні, але й його було покращено), так і в цілій серії програмних документів державного рівня, що визнають потенціал галузі найбільш ефективним засобом морального й фізичного розвитку суспільства. Це, у свою чергу, говорить про зацікавленість держави в належному розвитку правовідносин у сфері спорту.

Однією з основних особливостей «професійних спортивних правовідносин є їх суб'єктний склад, зумовлений специфікою сфери професійного спорту. Безумовно, головним суб'єктом правовідносин у сфері професійного спорту є спортсмен-професіонал, адже він одночасно перебуває з приводу одного й того ж предмета діяльності чи навіть конкретних дій у правовідносинах зі спортивними клубами як юридичними особами приватного права, національними спортивними організаціями, національними спортивними федераціями певних видів спорту, а також із міжнародними організаціями, які проводять змагання у відповідних видах спорту» [2, с. 122]. Водночас питанням правового статусу даного суб'єкта трудового права приділено зовсім мало уваги, незважаючи на те, що в Україні загалом сформоване законодавство, яке регулює діяльність у сфері фізичної культури і спорту.

Відтак **метою статті** є дослідження особливостей правового статусу спортсменів як суб'єктів трудового права.

Стан опрацювання. У наукових джерелах розробці окремих питань щодо визначення правового статусу деяких суб'єктів трудових правовідносин присвячено доволі значну кількість наукових робіт, серед яких слід відзначити таких вітчизняних і зарубіжних учених, як Г. Барабаш, Н. Болотіна, В. Венедиктов, Г. Гончарова, М. Іншин, К. Мельник, В. Прокопенко, О. Процевський, Г. Чанишева, І. Шамшина, О. Ярошенко та ін. Разом з тим, окремі аспекти регулювання правовідносин у сфері спорту висвітлювали такі дослідники, як А. Апаров, Г. Бордюгова, Г. Гаро, О. Заярний, О. Кампі, М. Козіна, М. Костенко, А. Куц, О. Кушнір, О. Моргунов, І. Процик, А. Сердюков, М. Тіхонова, М. Ткалич та ін.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання діяльності спортсменів у професійному спорті здійснюється на рівні а) окремих законів (зокрема, Закону України «Про фізичну культуру і спорт», який визначає загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту та регулює суспільні відносини у створенні умов для розвитку фізичної культури і спорту); б) підзаконних нормативно-правових актів (наприклад, Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників «Спортивна діяльність», затверджений наказом Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту від 17.10.2002 № 2264); в) актів вітчизняних та міжнародних спортивних організацій (наприклад, Регламент Федерації футболу України зі статусу і трансферу футболістів від 03.03.2014).

Так, згідно ст. 1 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [3] «спортсменом є фізична особа, яка систематично займається певним видом (видами) спорту та бере участь у спортивних змаганнях». «Спортсмен набуває статусу спортсмена-професіонала з моменту укладення контракту з відповідними суб'єктами сфери фізичної культури і спорту про участь у змаганнях серед спортсменів-професіоналів» (ч. 3 ст. 38). Тобто для набуття особою правового статусу спортсмена-професіонала необхідним є юридичний факт – укладення відповідного контракту із суб'єктами

сфери фізичної культури і спорту. З моменту укладення контракту спортсмен-професіонал набуває передбачених законодавством, а також статутними і регламентними актами прав і обов'язків у сфері професійного спорту.

Згідно з ч. 2 ст. 38 вказаного Закону правова регламентація галузевого правового статусу спортсмена-професіонала провадиться відповідно до цього Закону, Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів, а також статутних та регламентних документів відповідних суб'єктів сфери фізичної культури і спорту та міжнародних спортивних організацій. Водночас аналізуючи КЗпП України, не зустрічаємо окремих норм, які би регулювали діяльність спортсменів, що є значним недоліком трудового законодавства України, зокрема відсутність у Кодексі послідовно та системно викладених положень щодо регулювання праці спортсменів-професіоналів. Серед загальних положень виділимо лише ст. 77-1 [4], де вказується, що відпустка для підготовки та участі в змаганнях надається працівникам, які беруть участь у всеукраїнських та міжнародних спортивних змаганнях. Зрозуміло, що КЗпП не може повноцінно врегулювати діяльність спортсменів, оскільки така діяльність має значну кількість особливостей. Хоча, як зазначає Шевченко О., якого ми цілком підтримуємо, «трудові відносини професійного спортсмена мають регулюватися нормами трудового права і спеціальним законом про професійний спорт, який врегулює весь комплекс взаємовідносин держави та учасників професійного спорту». Разом з тим, дослідник зазначає, що «особливий характер праці професійного спортсмена об'єктивно потребує спеціального правового регулювання відносин, які виникають, що можливо в рамках диференціації трудового законодавства» [5, с. 131].

Укладаючи трудовий договір, особа реалізує закріплене у Конституції України право на працю, і тим самим набуває статусу працівника. Як зазначає Слюсар А.М., «працівник – це фізична особа, наділена трудовою правосуб'єктністю, яка працює на підставі трудового договору на підприємстві, в установі, організації чи у фізичної особи, яка використовує найману працю» [6, с. 171]. «Базовою, основною характеристикою, яка визначається нормами трудового законодавства, розкриває становище працівника як суб'єкта трудового права і дозволяє йому брати участь у правовідносинах у сфері несамоїсної праці, є юридичний статус працівника» [7, с. 62], який визначає межі допустимої і необхідної поведінки суб'єкта права, міру користування ним конкретними матеріальними й духовними благами через указівку на його права й обов'язки в усіх сферах суспільних відносин; характеризує його як основного суб'єкта трудового права. Правовий статус працівника дозволяє найбільш повно проаналізувати становище працівника як суб'єкта трудового права. Адже, так як правовий статус особи є підґрунтям для правового становища працівника, так і правовий статус працівника є орієнтиром для правового становища конкретного працівника, що вступив у трудові правовідносини. Як зазначає Венедиктов В.С., «статус працівника набувається фізичною особою за наявності у неї трудової правосуб'єктності і факту укладання з нею трудового договору» [8, с. 47].

Відтак підставою виникнення правового статусу спортсмена як суб'єкта трудового права є трудовий договір, зокрема особлива його форма контракт, який серед договорів, які безпосередньо впливають на факт виникнення трудових правовідносин, займає окреме місце, що укладається в письмовій формі на строк, установлений угодою сторін. У ньому права, обов'язки й відповідальність сторін, умови матеріального забезпечення й організації праці трудівника, а також розірвання договору, в тому числі достроково, можуть установлюватися домовленістю сторін. Так, постановою Кабінету Міністрів України «Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору» [9] закріплено, що «в контракті передбачаються: (а) обсяги пропонованої роботи й вимоги до якості і строків її виконання, (б) строк дії контракту, (в) права, обов'язки і взаємна відповідальність сторін, (г) умови оплати й організації праці, (д) підстави припинення й розірвання контракту, (е) соціально-побутові та інші умови, необхідні для виконання взятих на себе сторонами зобов'язань, з урахуванням специфіки роботи, професійних особливостей та фінансових можливостей підприємства, установи, організації чи роботодавця». Як зазначають О. Ярошенко й Н. Вапнярчук, контракт повинен спрямовуватися на забезпечення умов для проявлення ініціативності та самостійності працівника, враховуючи його індивідуальні здібності та професійні навички, підвищення взаємної відповідальності сторін, правову і соціальну захищеність працівника [10, с. 278].

Разом з тим, що представляє собою трудовий контракт спортсмена, та які особливості має цей документ ні Закон України «Про фізичну культуру і спорт», ні трудове законодавство не містить.

У вказаному Законі, є лише згадка про трудовий договір (контракт), як про документ, що укладає центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту із спортсменами та фахівцями штатної команди національних збірних команд України з олімпійських та неолімпійських видів спорту. Водночас Кодекс законів про працю України, який міг би врегульовувати питання щодо трудового контракту спортсмена, не вказує на особливості працевлаштування спортсмена. Як видно, законодавець не вбачав необхідності виокремлювати трудовий контракт спортсмена в самостійну правову категорію. Водночас слід зауважити, що діяльність не всіх спортсменів має врегульовуватися нормами трудового законодавства, а лише тих спортсменів, з якими укладено трудовий договір (згідно з КЗпП), або ж відносини з якими, попри офіційне оформлення їх як цивільно-правових, мають всі ознаки трудових (лист Мінсоцполітики «Щодо оформлення трудових відносин відповідно до законодавства» від 11.05.2012 № 5127/0/14-12/06) [11].

Як ми вже зазначали, трудовий контракт виступає підставою виникнення правового статусу спортсмена як суб'єкта трудового права. «У загальній теорії права вчення про правовий статус є одним із основних і найбільш складних його розділів, щодо якого постійно ведуться дискусії. Одні дослідники переконанні, що в його структуру включаються такі елементи, як правові норми, що встановлюють такий статус; правосуб'єктність; права й обов'язки; законні інтереси; громадянство, його правові принципи; юридичні гарантії (у тому числі й юридична відповідальність); інші вважають, що правовим статусом охоплюються закріплені в законодавстві головні права, свободи, обов'язки та їх гарантії. Всі ж інші елементи виступають в якості умов (передумов) правового статусу особи» [12, с. 46-47]. Водночас загальний правовий статус не в змозі врахувати всіх особливостей, що виникають у різних правовідносинах, в які вступає особа, у тому числі й спортсмени як суб'єкти трудового права. Залежно від того, нормами якої галузі права визначається статус особи, він може бути конституційно-правовим, адміністративно-правовим, трудо-правовим тощо. Зокрема, правовий статус особи, як суб'єкта трудового права І.І. Шамшина, пропонує розглядати в об'єктивному й суб'єктивному сенсі, зокрема виокремлює дві самостійні правові категорії «суб'єктивний трудо-правовий статус» та «об'єктивний трудо-правовий статус». На її думку, «виходячи з правової природи об'єктивного трудо-правового статусу, його зміст є багатоелементним і містить: правосуб'єктність, статутні права й обов'язки, відповідальність за неналежне виконання обов'язків та юридичні гарантії прав. Хоча суб'єктивний трудо-правовий статус обґрунтовано розглядається вченою у вузькому контексті, шляхом включення до його елементів суб'єктивних прав та обов'язків, які можуть бути передбачені як законодавчо, так і в договірному порядку» [13, с. 9, 10].

Розглядаючи проблематику правового регулювання статусу спортсмена, думки науковців також різняться, оскільки одні науковці вважають, що права регламентація правового статусу спортсмена-професіонала повинна провадитися відповідно до цивільного законодавства, інші – до трудового, деякі взагалі наголошують на подвійній природі особливостей правового статусу спортсмена-професіонала в Україні. Так, М.О. Ткалич, проаналізувавши, Закон України «Про фізичну культуру і спорт», за яким права регламентація галузевого правового статусу спортсмена-професіонала провадиться відповідно до цього Закону, Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів, а також статутних та регламентних документів відповідних суб'єктів сфери фізичної культури і спорту та міжнародних спортивних організацій, висловлює думку «про недосконалість та хибність вказаного законодавчого підходу до регулювання правового статусу спортсмена-професіонала з тих позицій, що значний масив відносин, які складаються між спортсменами і спортивними організаціями, доцільно регламентувати нормами цивільного права. Вказане твердження повною мірою обґрунтовується самим легальним визначенням професійного спорту як комерційним напрямом діяльності у спорті». На думку дослідника, «принаймні відносини між спортсменами та спортивними клубами і відносини між спортивними клубами щодо переходів спортсменів повинні бути визнані цивільно-правовими, оскільки вони є фактично товарно-грошовими. Встановлення правової сутності відносин за участю спортсменів-професіоналів та застосування найбільш адекватного методу правового регулювання відповідних відносин безпосередньо впливає на визначення їх галузевого правового статусу за вітчизняним законодавством» [14, с. 157].

Водночас Козіна М.В. притримується іншої думки, зокрема вважає, що «професійна спортивна діяльність є різновидом трудової діяльності». Аргументуючи таку свою позицію, вчена вказує,

що «українським законодавством передбачено посаду спортсмена-професіонала і прямо не передбачено КВЕД такого різновиду діяльності, як зайняття спортом (серед передбачених найбільш близькою до такої є «інша діяльність у сфері спорту»)). Більше того, М.В. Козіна зазначає, що «на практиці знайти спортсмена, який займається спортивною діяльністю як фізична особа-підприємець, практично неможливо. Тому прийшов час змінювати підходи до усвідомлення професійного спорту та професійних спортсменів, визнаючи їх суб'єктами трудового права, а професійний спорт – різновидом трудової діяльності». У зв'язку з викладеним дослідниця вважає, що «така ознака, як «комерційність», у визначенні професійного спорту має бути видалена як така, що відносить таку діяльність до сфери регулювання цивільно-правовими нормами, що є недопустимим по суті професійної спортивної діяльності; помилковим є застосування у визначенні професійного спорту поняття «прибуток», що відносить професійний спорт до цивільно-правового поля, залишаючи осіб, які займаються спортом на професійній основі і для яких це є основним видом трудової діяльності, поза межами трудово-правової сфери, тобто без відповідних правових гарантій; моментом набуття статусу професійного спортсмена має бути саме укладення трудового договору; участь у змаганнях серед спортсменів-професіоналів не може ні в якому разі бути підставою для набуття статусу спортсмена-професіонала внаслідок невідповідності суті поняття «професіонал» цій умові, а також внаслідок відсутності офіційного реєстру таких спортсменів в усіх галузях спорту, а тому може бути лише соціальною ознакою змагань, а не правовою підставою набуття певного правового статусу» [15].

У свою чергу Наставний І. наголошує на подвійній природі особливостей правового статусу спортсмена-професіонала в Україні. Зокрема зазначає, «з одного боку, спортсмен-професіонал може врегулювати свої відносини із суб'єктами фізичної культури і спорту за допомогою норм трудового права; з іншого боку, немає жодних заборон для цивільно-правового врегулювання вказаних відносин». І тому дослідник вбачає «за можливе зробити висновок про необхідність надання спортсмену-професіоналу свободи вибору норм зазначених галузей права для врегулювання відносин, що виникають між ним та суб'єктом професійної спортивної діяльності» [16, с. 27].

Цілком погоджуємося з висновком, який робить у своєму дисертаційному дослідженні Василюєва С., що «трудова діяльність професійних спортсменів має ряд особливостей, які вимагають диференційованого підходу до регулювання їх трудових відносин, що не виключає можливості єдиного застосування норм трудового права на засадах єдності предмету, методу та власних галузевих (основних) принципів трудового права. Також науковець, проаналізувавши ознаки найманої праці та відповідності ним спортивної діяльності професійного спортсмена (комерційного спорту), робить аргументований висновок, що специфіка праці професійних спортсменів не виключає, а надає своєрідних проявів ознакам найманої праці та слугує ще одним важливим фактором, який підтверджує трудо-правову природу правовідносин, що виникають між професійним спортсменом та фізкультурною організацією» [17, с. 75, 76].

З урахуванням викладеного, вважаємо спортсмен, який уклав трудовий контракт про отримання винагороди за систематичну спеціальну спортивно-тренувальну підготовку до участі в спортивних змаганнях, участь у них та показані результати, є суб'єктом трудового права. Відтак його спортивна діяльність є трудовою, і відповідно має врегулюватися нормами трудового законодавства. Водночас, як зазначає Писарева М., «професійний спортсмен у певних випадках може мати майнову самостійність, і в такому разі його спортивна діяльність не повинна бути предметом регулювання трудового законодавства. Однак такі випадки є поодинокими на практиці й, згідно з чинним законодавством, такі спортсмени повинні оформлювати свою діяльність як ФОП, що автоматично веде до розповсюдження на них норм цивільного законодавства» [18].

Висновок. Підсумовуючи проведені дослідження особливостей правового статусу спортсменів як суб'єктів трудового права, вважаємо, що врегулювання спортивної діяльності професійних спортсменів має регламентуватися нормами трудового законодавства, оскільки, уклавши трудовий контракт про отримання винагороди за систематичну спеціальну спортивно-тренувальну підготовку до участі в спортивних змаганнях, участь у них та показані результати, вони стають суб'єктами трудового права. Тобто професійний спортсмен має право на те, щоб здійснення ним спортивної діяльності відбувалося в межах трудових правовідносин, тому заборонити йому реалізувати це право означає порушити положення Основного Закону країни, оскільки право на вибір форми використання своїх здібностей встановлено стосовно будь-якої професії та роду діяльності. Водночас слід зауважити, що діяльність не всіх спортсменів має врегулюватися нормами

трудового законодавства, а лише тих спортсменів, з якими укладено трудовий контракт, або ж відносини з якими, попри офіційне оформлення їх як цивільно-правових, мають всі ознаки трудових.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Верховна рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Бордюгова Г.Ю. Міжнародне спортивне право як основа для формування національної галузі права «Спортивне право України»: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2009. 206 с.
3. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 № 3808-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>.
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Дод. № 50. Ст. 375.
5. Кампі О.Ю. Трудові відносини у професійному спорті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2017. Вип. 44. Т. 1. С. 130–133.
6. Слюсар А.М. Суб'єкти трудового права України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2011. 407 с.
7. Орлова Н.Г. Особливості правового регулювання трудових відносин працівників водного транспорту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, Харків, 2019. 231 с.
8. Венедиктов В.С. Трудовое право Украины (Общая часть) : учеб. пособ. Симферополь : ДОЛЯ, 2004. 164 с.
9. Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору: постанова Каб. Міністрів України від 19.03.1994 № 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170-94-п#Text>.
10. Ярошенко О.М., Вапнярчук Н.М. Контракт у трудовому праві. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / [редкол. вид.: Тацій В.Я. та ін.]; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016. Т. 11: Трудове право / [редкол.: С.М. Прилипка, М.І. Іншин, О.М. Ярошенко та ін.]. 2018. С. 278–280.
11. Щодо оформлення трудових відносин відповідно до законодавства : Лист Мінсоцполітики від 11.05.2012 № 5127/0/14-12/06. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5127739-12#Text>.
12. Порошук С.Д. Загальні основи теорії соціально-правового захисту співробітників міліції: монографія. Запоріжжя: Юрид. ін-т МВС України, 2001. 134 с.
13. Шамшина І.І. Механізм регулювання відносин із застосування найманої праці: суб'єктно-правовий аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2011. 36 с.
14. Ткалич М.О. Проблемні аспекти визначення правового статусу спортсменів за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2013. № 1. С. 156–158. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/Yunzh/Yunzh2013v1/Tkalych.pdf>.
15. Козіна М.В. Сутність та значення поняття «професійний спортсмен». *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 28. С. 264–271. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2013_28_35.
16. Наставний І. Правовий статус спортсмена-професіонала як основного учасника професійних спортивних відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 24–28.
17. Нерода Н.В. Організаційні та правові засади європейського професійного спорту: дис. ... канд. наук з фізичн. виховання та спорту: 24.00.01 / Львів. державн. ун-т фізичної культури. Львів, 2018. 240 с.
18. Писарева М.В. Правове регулювання трудової діяльності спортсменів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2014. 210 с.